

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄԱՅՆԵԽՍՈՒԹԻՒՆ

Ս. Վ. Աբղուքեան-Նեկայնարպուկ, «Մանկական պարուզ», ձեռնարկ մայրերի և դաստիարակչուհիների համար, նոտաներով և նկարներով: Թիֆլիս, 1905, գինը 3 ռ.

Մեր շնորհալի մանկապարտիզպանուհու այս ընտիր երկը նշանակալից ժամանակ է մտնում մեր աղքատիկ մանկավարժական աշխարհը: Այո, մեր մանկավարժական գրականութիւնը համարեա թէ չքաւորութեան աստիճանի է հասած: Հիւսիսային դառնաշունչ քամին փչեց ու քնքոյշ բողբոջները մի ակնթարթում գետին տապալեց... Տիկին Արղութեանի «Մանկապարտիզ» հիմայ, մեր կրթական գործի վերածնութեան խորհրդաւոր օրերում՝ գալիս է մեր ժողովրդի կրթութեանը մի կարեւոր նպաստ մատուցանելու: Չափազանց մեծ պահանջ էր զգացւում մի այսպիսի ձեռնարկի, որ հնարաւորութիւն տար հայ ընտանիքին իր զաւակներին մայրենի լեզուով դաստիարակելու:*) Այս նպատակին աւելի կարճ ճանապարհով հասնելու համար տիկին հեղինակը մի պարտականութիւն էլ զգացել էր, այն է՝ պարտիզպանուհիների դասընթացներ կազմակերպելը ֆրէզերեան գաղափարները գործադրողներ նախապատրաստելու համար: Այսինքն որ արիւնոտ օրերը այս գեղեցիկ դիտաւորութիւնն էլ յետաձգեցին: Այժմ մենք ունենք չափազանց շատ օրիորդներ միջնակարգ ուսումով, որոնք այդ դասընթացն անցնելով կարող էին ընտանիքներում մանկական խմբակներ կազմել և այս գեղեցիկ գրադիմունքով թէ օգտակար լինել և թէ ինքնուրոյն գործունէութիւն ունենալ:

Ուղիղ է և համակրելի հեղինակի այն ըմբռնումը, որ մանկապարտիզը իսկապէս մեծ ընտանիք է և եթէ այն կատա-

*) Այս պահանջը ես իբրեւ մանկավարժ ու հայր զգալով՝ չորս տարի առաջ պատրաստեցի մի «Մանկապարտիզն ընտանիքում» խորագրով ձեռնարկ: Նիւթական միջոցի բացակայութեան պատճառով այս էլ դատարարուեց ծալուած միայն: Այդ գրքի ներածութիւնովը, որ լոյս տեսաւ «Հասկերի» 1—4 համարներում՝ մանկական խաղի ու աշխատանքի իմաստն ու խորհուրդը հարցասէր ծնողներին պարզելու համար: Ուրախ եմ որ այս գործը ձեռնհաս մարդ յաջողցրեց:

րում է այդ դերը, ուրեմն կանգնած է ուղիղ ճանապարհի վրայ: Այս հաստատութիւնը ունեցել է և ունի հակառակ հոսանքներ իսկապէս այն պատճառով, որ նրա հետևորդներից շատերը տառացի հասկանալով նրա գաղափարները, կոյր պահպանողականութեամբ ընթանալով միացրել են մակապարտէզի թարմ ոգին և մանկական անկեղանոցի են վերա՛ել այդ համակրելի հաստատութիւնը: Առողջ մանուկը արթուն ժամանակ շարունակ խաղում ու պարապում է: Պէտք էր դիտել ու հասկանալ այդ զբաղմունքների ոգին ու խորհուրդը և կազմակերպել աւելի նպատակայարմար. խաղ ու պարապմունք՝ մանկական կեանքի այդ նշանակալից օրերը պատահականութեան չդատապարտելու համար: Եւ այս մեծ գործը կատարեց մանկասէր Փրէօբելը: Նա ասում է. «Ես վերադարձնում եմ մանուկներին այն, ինչ որ նրանցից առել եմ», այսինքն՝ իր ամբողջ սիստեմը նա հիմնել է իր արած դիտողութեանց վրայ: Մանկապարտէզի բուն աղբիւրը ուրեմն հարազատ է և վճիտ, պղտորողները նրան չհապկացողներ են:

Փրէօբելի բանիմաց հետևորդները հետզհետէ թարմացնում են մանկապարտէզը գրականութիւնից, գեղարուեստից ու բնութիւնից առած նորանոր նիւթերով և վարպետի մտքից չանցած տարրերով ճոխացնում են այս խորհրդաւոր հաստատութիւնը:

Փրէօբելի հիմնական գաղափարն այն է, որ մանուկը իր խաղակերպ գործունէութեամբ արտայայտում է մարդկութեան կուլտուրական նախնական ընթացքը: Մանկական խաղերն ու պարապմունքները մարդկութեան կուլտուրական ճիգերի ազատ ու համառօտ վերարտադրութիւնն են ներկայացնում: Ահա այս ելակէտից պէտք է մենք մօտենանք Փրէօբելի սիստեմի գնահատութեանը, մի կողմ թողնելով նրա բնազանցական-հոգեբանական բացատրութիւնները, որոնց հոգեբանական հիմունքը սակայն, հակադրութեան թէօրեան, այնքան էլ խախուտ չէ, որքան կարծում է հեղինակը: Առարկաների նման ու հակադիր յատկութեան շնորհիւ է, որ մենք կարողանում ենք բմբռնել նրանց էութիւնը, եթէ ոչ՝ նրանցից մեր ստացած տպաւորութիւնները մշուշապատ կը մնային:

Արդ՝ գալով մանկապարտէզի նիւթերի սիստեմին՝ ես նոյնպէս ընդդէմ լինելով մեքենայական դասաւորութեանը՝ չեմ կարող սակայն համաձայնուել հեղինակի հետ, երբ նա բոլորովին ընդդէմ է զբաղմունքների բնական դասաւորութեանը: Այո, կարելի չէ, որ մանուկը իր կեանքում դրուած լինէր այնպիսի պայմանների մէջ, որ նրա աճման հետ միասին նրա վրայ ազդող առարկաները հետևողաբար ընթանային պարզից դժուր

բարդը, բայց և այնպէս՝ ուսուցման գործում այդ տպաւորութիւնների ընթացքը մենք չենք կարող պատահականութեան թողնել: Մանուկը կեանքից բերում է հում՝ նիւթեր, իսկ մենք պարտական ենք այդ նիւթերը մշակել հոգեբանական ցուցմունքներին համապատասխան: Աւելի պարզ կը լինէր այս սխտեմը մանաւանդ ոչ մասնագէտ մայրերի համար, եթէ տեխնիքական խաղերի ու պարապմունքների նիւթերը ըստ հասակների որոշ գրուպների վերածուէին՝ կուլտուրական պատմական ընթացքը ուղղեցոյց ընդունելով: Ամենից փոքրիկների համար այդ պարապմունքներից կը նշանակուէին նախ առանց գործիքների ձեռագործները, ապա հետզհետէ գործիքների պարապմունքները: Իսկ ինչ վերաբերում է տեխնիքական խաղերին՝ պէտք է բնորոշուէին նրանց մէջ երեք տարբեր՝ ըմբռնողութիւնը զարգացնող ձևեր, ճաշակը զարգացնող ձևեր և գործնական կեանքից (արհեստից ու արուեստից) վեր առած ձևեր և ըստ այնմ այս նիւթերի համախմբման վերաբերեալ ցուցմունքների արուէին:*)

Հեղինակի շարժական խաղերին վերաբերեալ հայեացակէտը պարզ չէ. մի տեղ (141 եր.) նա գրում է. «Որսորդ խաղացող մանուկը տարւում է խաղով, ինքն իրան մոռանում է. նա մանուկ չէ, որ ներկայացում է որսորդ, այլ իրօք իրան երևակայում է հասակաւոր որսորդ: Շարժական խաղերը իրանց սիւժէտը պիտի վերցնեն մարդու միայն ֆիզիքական յատկութիւններից և բնութիւնից և տակաւին չշօշափեն մտքեր ու զգացումներ:» Եւ 143 երեսում՝ «Մանուկն ունի անդիմադրելի ձրգտում—նմանուել ամեն բանի, ամեն ինչ վերածել դրամայի:» Ուրեմն ինչպէս կարելի է այս խաղերում չշօշափել մտքեր ու զգացմունքներ: Ո՛չ, մանուկը նոյնիսկ անշունչ առարկաներին մտքեր ու զգացմունքներ է վերագրում և նրանց հետ յարաբերութեան մէջ է մտնում նա՝ կարեկցութեան, խնդակցութեան ու ընկերական սիրոյ զգացմունքներով:

Հեղինակի որոշ չափով ազատ վերաբերմունքը վարպետի

*) Ուշադրութեան արժան է խաղական մանկապարտէզի ողին՝ զգայաւորներն ու ճաշակը զարգացնելու առանձին շեշտով տեսողութեան համար խառնում են թափանցիկ փորձառնակների մէջ գոյնզգոյն հեղուկներ, մանկապարտէզի ըլլոր առարկաները ծխածանի պէս երփներանգ են, ուղութիւնները որոշելու համար առանձին վարժութիւններ ունեն: Լսողութեան համար փորձեր են անում բաժակների, դանդակների հնչիւնների վրայ: Շօշափելիքը զարգացնելու համար խուփ աչքերով իրերի ձևերը, մեծութիւնը որոշել են տալիս, ծանրութիւնը, ջերմութիւնը համեմատել տալիս: Հոտոտելիքը վարժեցնում են համեմունքով, նոյնը ճաշակը:

սխտեմի գործադրութեանը համակրելի է, օրինակ՝ գոյները նացից է պալիս փոխանակ գնդակների՝ բնական ծաղիկների վրայ, բայց երբ նա երորդ նուէրը փոխանակ 8 խորանարդից՝ 10 ից է բաղադրում, այդ՝ ըստ իս՝-սխալ ընթացք է։ Թուաբանութեան համար 10 առարկայ միւս խաղերն էլ կը ներկայացնեն (առանձին էլ պէտք չկայ ոչ միայն շտապելու, այլ փոքրներին 10 հաշիւը սովորեցնելու)։ Բանն այն է, որ այդ 8 խորանարդները առաջանում են մի մեծ խորանարդից 3 հատուածով։ անալիզի եւ սինթեզի գաղափարներն են իսկապէս, որ այստեղ ինկատի պէտք է առնուին։

Ընդհանրապէս ասած՝ հեղինակի ընտրած տեխնիքական խաղերի ու պարապմունքների նիւթերը ճոխ ու բազմակողմանի են, բայց պակասում են այլ ձեռնարկներում ընդունուած կոր ձևերով փայտէ մարմինները շինութեան համար, թելով, աղեղներով (մետաղեայ) ու ջոխներով խաղերը։ Կարևոր էին նաև ցուցմունքներ հիւսելու և թուղթ ծալելու վարժութեան համար. ամեն մարդ այդ բաները չի իմանալ։

Նկարչութեան վերաբերմամբ դիտողութիւնն այն է, որ աւելի լաւ կը լինէր «մանկական նկարչութիւնից» սկսել, այն բաներից ամերիկական միթոդով, որ նրանց զբաղեցրել են ընտանիքում՝ կենդանիների ու այլ առարկաների մի քանի գծերով բնորոշելով։ Մանկական աշխարհին այս սիրելի նկարչութեան ձեռնարկ կայ արդէն։ Հեղինակի մանկապարտէզում գործադրում է այս։*)

«Պատմութիւններին» վերաբերեալ խորհրդածութեան մէջ հեղինակը թէև ուղիղ հայեցակէտ ունի հէքիաթների նկատմամբ, սակայն իսկական մանկական հէքիաթներ նա չէ տուել։ Յիշում է ի միջի այլոց Աղանցի հէքիաթները, բայց օրինակ՝ ոչ Պախրատարը, ոչ Եղեգնուհին, Ուլիկները... չեն մտած այդ պատմութեանց շարքը։ Կենդանիների կեանքից վեր առածների մէջ կան բաւականին թուով ընտիրներ, բայց և մասամբ ձգձգուածներ ու քիչ արժէք ունեցողներ։

Ուրախալի է, որ Մարշ եւ Երզնր հատուածում տեղ բռնել են նաև մեր անգիր ու գրաւոր բանահիւսութիւնից նիւթեր թարգմանականների հետ։ Այս նիւթերից №№ 3, 5, 20, 25, 27 կամ իբրև այս հասակին անհամապատասխան կամ շատ տեղեկանցիւղ կարելի էր դուրս թողնել։

*) Տես այս մասին Եանժուլի գրութիւնը։

Մին էլ՝ ըստ իս լաւ կը լինէր քաբտախտակները ուղղահանաց պահել տալ, այս դիրքով թուրքերը նախապատրաստելու համար։

Այս ձեռնարկի ամենասիրուն զարդն է բանահիւսական բաժնւում երգեր շարժական խաղերով հատուածը: Այս տեսակի խաղերը մանուկների սրտից բղխած, մանկական սրտով սիրած խաղերն են: Մարդկանց, կենդանիների ու թռչունների կեանքից փնջուած այս չքնաղ, գունազեղ երևոյթները իսկ որ կարող են շնորհալի պարտիզպանուհու ձեռքում մանկապարտէզը իսկական դրախտի փոխարկել, մանուկների համար անմոռանալի օրերով լցնել նրանց կեանքի այս արագասահ երջանիկ շրջանը: Այս հատուածի մէջ թագաւորում է բուն ժողովրդական մանկական բանահիւսական ոգին, որին այնպէս սիրուն, այնքան անուշ, գողտրիկ արտայայտութիւն է տուել մեր անգութական Աղայեանցը:

Ապա գալիս է պարերգերի, փոքր հատուածը, որի մէջ դարձեալ մեր բուն ժողովրդական մոտիւնները և այս մոտիւններով բանահիւսածներն են հաժով-հոտով:

Վերջապէս՝ տեղ են բռնում խաղերն առանց՝ երգերի՝ մեր ժայրական տան դասերը՝ իբրև մշակուած արտայայտութիւններ ժակական գողտրիկ թոթովանքի:

Այս գրքին յաւելուածի ձևով կցուած են 72 հատ եւրոպական նիշերով ձայնագրուած մանկական երգեր, սրոնք անշուշտ շատ կը նպաստեն այս գեղեցիկ եղանակների ներմուծմանը մեր ընտանիքներում:

Ասելիքս երկարացաւ, ուստի հարկ կը լինի մնացած խնդիրների մասին միայն մի քանի դիտողութիւններ անելով բաւականա՛նալ. պատժել փոքրիկներին սիրած զբաղմունքներից զրկելով հակամանկավարժական միջոց է: Այդ տողերը թերևս պատահաբար սպրտած են և հեղինակի մանկապարտէզի դաստիարակչական սխտեմի հետ կապ չունին: Ֆրէօրելը հակառակ էր պատիժներին: Գործածում են օտարազգի դժուար բառեր՝ թեք, ուղղահայեաց, կոր գծեր միևնոյն բանը չեն: Դասաւանդութեան լեզուն աւելի պէտք է մշակել, որպէսզի բոլորովին զուտ մանկական դառնայ: Պատկերների միջոցով կարելի չէ երկրապագի, գլորուսի, ծովի և այլն մասին զաղափար տալ և պէտք էլ չկայ այս հասակում: Ինչո՞ւ ուր հնարաւորութիւն կայ, ամեն մի մանկան առանձին առանձին մարգեր չտալ ցանել-խնամելու համար: Կենդանիներ խնամելու պէտքն էլ կարևոր էր վեր հանել:

Ահա տիկ. Արզութեանի «Մանկական պարտէզի» համառօտ նկարագիրը, որ աւարտելուց յետոյ ձեզ եմ դիմում, հայ ժայրեր, զրկեցէք ձեր ընտանիքը մի այլ բանից և ձեռք բե-

րէք այս ընտիր գիրքը, ձեր մանուկների երջանկութեան աղբիւրներից մին: Բայց ափսոս, որ «Մանկական պարտէզը» մեծածախք գիրք լինելով՝ մատչելի չպիտի լինի հէնց այն հայ մայրերից շատ շատերին, որոնք որ բուռն ցանկութիւն կ'ունենային այն ձեռք բերելու իրանց սիրասուն զաւակների համար: Գոնէ ըստմաթիւ ընտանեկան մանկապարտէզներ կազմակերպուէին:

Այս ձեռնարկը գործածելու համար պիտոյքները շինել տալը կամ ձեռք բերելը դժուարութեան կը հանդիպէր: Ցանկալի էր որ մէկը ձեռնարկէր էժանագին ժողովածուների պատրաստութեանը: ¹⁾

Յ. Տէր-Միրաբեկան

Die Verfassung des persischen Staates. (Պարսկաստանի պետական կազմը). Berlin, 1904, von Dr James Greenfield.

Այս ստուար գիրքը իր տեսակի մէջ միջազգային իրաւունքի պատմութեան էջերում իր անդն է գրաւում. առաւել ևս գերմանական գրականութեան մէջ, ուր անգլիականի ու ֆրանսիականի համեմատութեամբ այնքան քիչ բան կայ նուիրուած Պարսկաստանի քաղաքական և տնտեսական կեանքի ուսումնասիրութեանը:

Այս աշխատութեան մեծ առաւելութիւնը կայանում է նըրանում որ հեղինակը ծանօթ լինելով թէ արևելեան և թէ արևմտեան լեզուներին, ձեռքի տակ է ունեցել մինչև այժմ այդ մասին լոյս տեսած գրեթէ բոլոր աչքի ընկնող աղբիւրները. մասնագէտի համբերատարութեամբ կարդացել է Շարդէնի, Ժուրդէնի, Մալքոմի և այլոց մեծահատոր աշխատութիւնները, Կըրզընի ճանապարհորդական սրամիտ դիտողութիւնները, հայկական և պարսկական գրաւոր աղբիւրները և քաղել այդ բոլորից կարևոր եղածը կարճ ու ամփոփ կերպով: Ապա որ-

¹⁾ Այդ առիթով այցելեցի հեղինակի մանկապարտէզը՝ ձեռնարկում արտայայտուած գաղափարների գործադրութիւնը իրականութեան մէջ տեսնելու համար: Տպաւորութիւններս գեղեցիկ էին: Մանուկների խաղերի ու պարագմունքների մէջ ես տեսայ աշխոյժ ինքնուրոյնութիւն: Ափսոս որ զուտ հայկական մանկապարտէզ չունենք: Այս առիթով տեղեկացայ, որ տիկինն ինքը պատրաստել է պիտոյքներ, որոնց ամբողջ ժողովածուն սակայն շատ անմատչելի կը լինէր ծնողների մեծամասնութեան: Ուստի առաջարկեցի ամեն մի հասակի համար առանձին ժողովածու կազմել: